

Ingen lär kunna göra gällande att de viktigaste överföringsmediernas egenskaper framkommer som resultat av rationella processer från musikers eller musiklyssnares sida

Det mesta musiklyssnandet sker via högtalare. Det är inte något nytt, det har varit så i decennier. Inte heller är det något övergående; det lär inte ändras av att välmenande statliga och kommunala musikpengar ägnas operahus-, konserthus-, regionmusik- och rikskonsertverksamheter.

Högtalare, förstärkare, in- och avspelningsmaskiner, radiosändare och mottagare har gjort musiklyssnandet praktiskt taget oberoende av tid och rum. Dessa mediers frammarsch beror givetvis främst på deras ekonomiska överlägsenhet: de har lett till väsentligt billigare behovstillfredsställelse och förmått skapa och tillfredsställa behov som tidigare legat utom räckhåll.

Även om mediet inte är budskapet, så bestämmer mediets egenskaper till stor del vilka budskap som kan få en chans att nå fram, vilka musikaliska och klangliga upplevelser som kan framkallas. Bland tonsättare kan man möta föreställningen, baserad på hittillsvarande erfarenheter av högtalarljud, att de nya medierna för att rätt utnyttjas förutsätter utvecklandet av en helt ny klangvärld. Men dessa mediers egenskaper är inte en gång för alla fastlagda, de är ett resultat av teknisk utveckling, transformerad av ett stort antal beslutsprocesser, där gemensamma kriterier saknas. De tekniska möjligheterna är praktiskt taget obegränsade inom mycket vida ramar och motiverar ingalunda någon begränsning till en viss klangvärld. En av de viktigaste uppgifterna för musikpolitiken i vår tid borde vara att skapa underlag för ändamålsenligare beslut i de frågor som bestämmer överföringsmediernas egenskaper.

När överföringsmediet enbart bestod av musiklokalens akustik, så var det ofta möjligt för musiker och musiklyssnare att med hjälp av intuition och erfarenhet välja lokal och placering i den så, att önskade överföringsegenskaper uppnåddes. Så länge överföringsmediet bestod av en enda "bit", och musiker och musiklyssnare kunde prova sig fram och välja mellan olika sådana bitar, så länge hade alltså musiker och musiklyssnare mediets överföringsegenskaper i sin hand.

Men när överföringsmediet nu består av ett stort antal olika bitar, vilkas egenskaper på olika sätt och i olika stadier påverkar överföringens kvalitet, så hjälper musikernas och musiklyssnarnas intuition och erfarenhet dem föga. Bakom egenskaperna hos varje bit finns minst tre beslutsfattare: användaren som beslöt att inköpa just den apparattypen, försäljningsavdelningen som beslöt att just en apparat med de egenskaperna var av intresse för företaget att marknadsföra, och konstruktionsavdelningen som inom ramen för sina kunskaper och försäljningsavdelningens önskemål konstruerade apparaten. Flera av bitarna har tekniker som användare/inköpare, och de fattar sina beslut inom ramen för sina kunskaper och arbetsgivarens instruktioner. Vilken kompetens de olika beslutsfattarna skall ha, avgörs av överordnade befattningshavare med utgångspunkt främst från en företagsekonomisk bedömning.

Överföringsmediets egenskaper framkommer då som ett resultat av isolerade beslut i ett spel, där musiker och musiklyssnare agerar blinddockor. Att musikerna överhuvudtaget har något reellt inflytande kan starkt betvivlas; de är arbetstagare med uppgift att vara exekutörer och

ljugalstrare. Stundom har de möjlighet att avge omdömen om begränsade bitar av mediet, men att de den vägen skulle kunna utöva avgörande inflytande över de tekniska beslutsprocesserna finns det varken orsak eller indicier att tro.

Musiklyssnarna kan kanske sägas ha ett betydande inflytande i egenskap av inköpare och användare av de avslutande bitarna av mediet (återgivningsanläggningens skivspelare eller bandspelare, mottagare, förstärkare och högtalare) och programbitarna (skivor eller band, vilkas överföringsegenskaper är resultatet av de tidigare bitarna av mediet). Men såvitt jag kan se, skulle de för att kunna använda detta inflytande till att medvetet välja bitarna så, att mediets egenskaper överensstämmer med deras egna önskemål, behöva tillgång till kunskaper i elektronik, elektroakustik och musikalisk akustik, av en omfattning som ej meddelas i Sverige, och tillgång till ett elektroniskt och elektroakustiskt laboratorium med mycket avancerad mätutrustning.

Musiklyssnarens viktigaste bedömningsgrund är lyssningsprovet, som ju är avgörande när överföringsmediet består av en enda bit. Lyssningsprovet räcker emellertid ofta inte till, när uppgiften är att bedöma egenskaperna hos en begränsad del av överföringsmediet. Jag skall försöka åskådliggöra svårigheterna med några exempel, hämtade från yrkesmässig verksamhet.

ARVET

I yrkesmässig inspelningsverksamhet har det varit vanligt att prova nya typer av mikrofoner genom att göra inspelningar med dem och avlyssna resultatet med hjälp av högtalaren i kontrollrummet. Den mikrofon låter då bäst, som har egenskaper som motverkar eller upphäver eventuella brister hos den använda högtalaren. Men just denna högtalare har tidigare utvalts för uppgiften att vara kontrollhögtalare med hjälp av ett likartat lyssningsprov, där den ansågs vara bäst och där lyssningsmaterialet utgjordes av inspelningar utförda med de mikrofoner, som man tidigare valt genom att lyssna via den högtalare som man tidigare hade valt genom att... Ett sådant urvalssystem riskerar uppenbarligen att fungera som bevarare av tekniska ofullkomligheter från tidigare utvecklingsstadier. (Förnuftigare är att i stället grunda mikrofonvalet på en serie kunnigt utförda akustiska mätningar, eftersom den konventionella mätmetodiken för mikrofoner är rättvisande.)

Det andra exemplet är hämtat från en reguljär provningsverksamhet, bedriven av en ambitiös high-fidelity-tidskrift. Provningsledaren har låtit bygga ett speciellt lyssningsrum, som utformats enligt gängse akustiska föreställningar (utan kännedom om musikalisk akustik och hörselns funktionssätt) och som enligt konventionella mätmetoder skall vara akustiskt representativt för normal lyssningsmiljö. (Rummets akustik känns helt onaturlig vid samtal etc; avvikelserna från ett normalt rum både syns och hörs.) De högtalare, som skall provas, placeras en meter framför en vägg. (Att denna onormala placering kan påverka resultatet till fördel för vissa högtalare och till nackdel för andra förefaller provningsledaren ej inse; placeringen är ju lika för alla högtalarna.) En vältränad lyssnarjury får lyssna på musikavsnitt från fyra olika grammofonskivor. (Provningsledaren hade valt dessa skivor därför att han ansåg dem vara bra; han ansåg sig veta hur musiken på dem borde låta, eftersom han hade varit violinist i sin ungdom, innan han blev fysiker. Men han visste ingenting om tonkurvorna hos de mikrofoner, som använts vid inspelningarna, eller vilka avvikelser från rak tonkurva som därutöver kunde ha införts.) Resultatet blev det väntade: den högtalare, som var den bästa av de fyra som provades och som i ett normalt bostadsrum har den rakaste tonkurvan och det största tonomfånget, placerade sig sist och fick omdömen som ganska exakt beskrev bristerna såväl hos de använda skivorna som hos lyssningsrummet.

Det tredje exemplet gäller ett fall där överföringskvaliteten ganska lätt kan bedömas med lämpligt utformat lyssningsprov, men där ett icke målinriktat lyssningsprov kan medföra att även väsentliga brister ej medvetandegörs.

Ett inspelningsföretag i ledande ställning skulle inköpa en uppsättning nya bandspelare. Valet föll på en bandspelartyp av utländskt fabrikat, vars redovisade specifikationer var tillfredsställande och som vid kontrollmätning motsvarade specifikationerna. Den hade använts i drift på prov och väckt belåtenhet. En större order lades ut, och bandspelaren ifråga blev den vanligaste på företaget. En kort tid efteråt undersökte en vetenskapligt inriktad grupp olika typer av professionella bandspelare. Den var medveten om att alla bandspelare i varierande utsträckning ger särskilt diskanttoner en "rå" och "väsande" karaktär, beroende på ofullkomligheter hos bandföringen förbi in- och avspelningshuvudena. (Tonen blir frekvensmodulerad dels av motorvibrationer, dels av friktionsbrus som ofta förstärks av resonans hos den fria bandsträckan. Bandspelarens grad av frihet från överföringsfel av denna typ utgör den ur musiksynpunkt viktigaste kvalitetsskiljande egenskapen hos professionella bandspelare, men den framgår normalt ej av bandspelarnas specifikationer.) Gruppens undersökningsmetod bestod i att spela in en ren sinuston med frekvensen 3000 Hz ungefär och att avlyssna tonen dels i original, dvs före bandspelaren, dels efter bandspelaren; för kodifiering användes en skrivande våganalysator, som spektralanalyserade tonen efter bandspelaren. Den bandspelartyp, som inspelningsföretaget hade valt, visade sig därvid vara den ur musiksynpunkt olämpligaste av samtliga för undersökning tillgängliga professionella bandspelartyper; den hade den råaste och mest väsande diskantkaraktären. En tänkbar förklaring till att dessa brister ej upptäckts tidigare kan vara, att bandspelaren avlyssnats i kontrollrum under sådana akustiska förhållanden, att klangskön återgivning av diskanttoner överhuvud taget inte kunde förekomma.

(Detta exempel utspelades i Sverige år 1959; det kan kanske ha ett visst intresse att se hur lång tid det skall behöva ta, innan mätmetoden kvantifieras och införlivas med VDN-normerna för bandspelare.)

FÖRSÄLJNINGSCHEFER I STÄLLET FÖR KULTURPOLITIK?

Exemplen ovan har avsiktligt valts från yrkesmässig verksamhet och begränsats till fall av mera generell typ med felrisker av sådan storleksordning, att det närmast förefaller vara normalt att göra fel. Jag tror inte det kan göras gällande, att musiklyssnare i allmänhet vid sina apparatval har större möjligheter att undvika felbedömningar.

De företag, som tillverkar de olika bitarna av överföringsmediet, försöker, så gott de kan, bedöma vilka produkttyper och vilka egenskaper, som det kan löna sig att marknadsföra. Det är företagets försäljningsledningar som i sista hand har avgörandet, eftersom de har att svara för att produkterna finner köpare och tillför företagen de inkomster utan vilka verksamheten inte kan fortsätta. Tendenser kan iakttas att satsa dels på sådana produkttyper, som konkurrentföretag visar sig ha framgång med, dels på olika former av gimmickar. Om en produkt ur konsumentens synpunkt är tekniskt bra eller ej, är däremot vanligen av underordnad betydelse; en sådan bedömning ligger ofta utanför försäljningsavdelningarnas kompetensområde och intressesfär.

Musiklyssnarnas osäkerhet i detta spel tror jag mig ha god erfarenhet av. Inför inköpet av stereoanläggningen – för många unga det viktigaste efter bostad och säng – blir de som tros vara förståsigpåare tillfrågade i en utsträckning, som nog saknar motsvarighet vid andra vanliga kapitalvaror. Och att en fränt uppriktig egenskapsredovisning för marknadsens bestånd av en kategori av ljudåtergivningsapparater kan ha betydande inverkan på marknaden, hade

jag tillfälle att iaktta i samband med en stor jämförande provning av skivspelare, utförd vid KTH:s laboratorium för elektroakustik och publicerad i tidskriften Allt i Hemmet, november 1959. Vad jag som tekniskt ansvarig främst observerade, var att ett påtagligt köpmotstånd flera månader framåt drabbade skivspelare som - med tydliga motiveringar - betecknades som icke godkända.

Jag föreställer mig, att teknisk kunskap skulle kunna användas till att öka musikernas och musiklyssnarnas inflytande över egenskaperna hos vår tids överföringsmedier. Vad frågan ytterst gäller, är om musikpolitiken skall utsträckas till vår tids musikliv. Men finns förmågan, finns viljan?

Copyright Stig Carlsson 1970.